

Εισαγωγή στο έργο: Οι αρχές ανάπτυξής του

Το βιβλίο αυτό «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ (Μέχρι το 2010)» περιέχει μία ολοκληρωμένη προβληματική γύρω από την Ελληνική οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι ότι παρακολουθεί όλη τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης στην Ελληνική οικονομία μέχρι το 2010¹ εμβαθύνοντας, πολλές φορές με ανεπτυγμένο μεθοδολογικά τεχνικό τρόπο, στα επί μέρους (24) είκοσι τέσσερα κεφάλαια και το παράρτημα. Αναπτύσσεται σε δύο μέρη: Στο Α΄ Μέρος παρουσιάζεται η διαδικασία της μεγέθυνσης και της ανάπτυξης και οι βασικοί συντελεστές της. Στο Β΄ Μέρος παρουσιάζεται ο ρόλος των θεσμών στο οικονομικό αποτέλεσμα. Επιπλέον, στο παράρτημα του βιβλίου παρουσιάζεται η εξέλιξη της κρίσης το 2010 και η ένταξη στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης.

Το βιβλίο αυτό προηγείται ενός επόμενου βιβλίου, μικρότερου σε έκταση, με τίτλο «Η Ελληνική Οικονομία και η κρίση: Προκλήσεις και Προοπτικές» το οποίο θα εκδοθεί σχετικά σύντομα. Το δεύτερο αυτό βιβλίο διακρίνεται από τη συνθετική παρουσίαση των συμπερασμάτων της ανάλυσης που περιέχεται και στο παρόν βιβλίο. Επίσης στο δεύτερο αυτό βιβλίο περιλαμβάνεται και μία σειρά από σκέψεις που αφορούν το μέλλον του Ελληνικού οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού.

Όπως θα μας δοθεί η ευκαιρία να παρουσιάσουμε και στη συνέχεια, η εργασία αυτή αναπτύχθηκε στο χρονικό διάστημα που ο συγγραφέας χαρακτηρίζει ως οριακό για την πορεία της Ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Όχι με την έννοια ότι από εδώ και πέρα θα συμβεί κάτι σημαντικά καταστροφικό. Έτσι κι αλλιώς οι δημοκρατικές κοινωνίες μπορεί να μεταλλάσσονται σημαντικά αλλά δεν καταστρέφονται. Από το παρόν βιβλίο όμως (και αυτό συμπίπτει και με το κοινό αίσθημα) απορρέει μία αίσθηση ότι απαιτούνται μεταβολές, με την έννοια ότι χρειάζεται ριζική αναθεώρηση αναφορικά με τις προωθητικές δυνάμεις που μπορούν να στηρίξουν την πρόοδο -στο βαθμό βέβαια που η ενεργοποίησή τους εξαρτάται από την ανθρώπινη ή την κοινωνική βούληση.

---

¹ Η ολοκλήρωση του κειμένου έγινε το Μάιο του 2010. Συνεπώς, το βιβλίο συμπεριλαμβάνει τις εξελίξεις μέχρι την ημερομηνία αυτή (9/5/2010).

Έτσι ο χρόνος (η χρονική αυτή περίοδος), γίνεται για την Ελληνική οικονομία οριακός. Στην Αγγλική γλώσσα η λέξη αυτή θα μπορούσε να αποδοθεί με τις λέξεις: *limited* ή *marginal*. Η μία έννοια εκφράζει το πεπερασμένο μίας εξέλιξης και η άλλη το σημείο καμπής της εξέλιξης. Και οι δύο έννοιες ισχύουν για την περίπτωση της Ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας.

Την οριακότητα αυτή τη συνδέουμε με την επικράτηση σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο ενός πρωτοφανούς κλίματος απαισιοδοξίας για πολλές βασικές πλευρές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής το οποίο δε φαίνεται να ερμηνεύεται εύκολα με διεθνείς σχετικούς συγκριτικούς όρους διαβίωσης και ποιότητας ζωής¹. Αυτήν την αντίφαση την αποδίδουμε στο ότι εντέλει οι πολίτες σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο έχουν μία ολοκληρωμένη, αλλά μη ρητώς διατυπωμένη αντίληψη των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η κοινωνία. Με άλλα λόγια οι Έλληνες πολίτες σε συλλογικό επίπεδο, γνωρίζουν ή «διαισθάνονται» τη σοβαρότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η κοινωνία και η οικονομία. Αυτή η «αίσθηση» διατυπώνεται ως ανησυχία και προβληματισμός². Η «λύση» της αντίφασης αυτής είναι ένας από τους σκοπούς του βιβλίου αυτού. Τα θέματα αυτά δεν είναι δευτερεύοντα. Δε θα μπορούσαν να αγνοηθούν στα πλαίσια ενός ευρύτερου αναπτυξιακού σχεδιασμού. Μία κοινωνία που έχει κυριαρχηθεί από ένα αίσθημα απαισιοδοξίας και έλλειψης προσανατολισμού, δεν μπορεί να διοικηθεί από την πολιτική και την οικονομική της ηγεσία. Συνεπώς επιβάλλεται τουλάχιστον να γίνουν αντιληπτές οι δυνάμεις που επηρεάζουν τη διαμόρφωση αυτού του υποστρώματος.

Μήπως όμως η «κρίση του 2008 ήταν μία ευκαιρία που χάθηκε³» για την Ελληνική και την παγκόσμια κοινωνία; Πολύ φοβόμαστε ότι αυτό σ' ένα βαθμό ισχύει. Με άλλα λόγια παρόλο που η κρίση ήταν και είναι βαθύτατη, ενδεχομένως δημιουργούνται εικόνες και αντιλήψεις (και στους πολίτες και στους διαχειριστές) που συσκοτίζουν τα πραγματικά αίτια και αποτελέσματα της κρίσης, τις πραγματικές αδυναμίες του οικονομικού συστήματος με αποτέλεσμα να μη δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την οριστική επίλυσή τους.

Ωστόσο κάποιες απλές σκέψεις για το μέλλον μπορούν να πραγματοποιηθούν από τώρα, χωρίς δηλαδή να έχουμε διαβάσει ούτε αυτό ούτε το επόμενο βιβλίο: Εάν είχαμε ένα μοντέλο ανάπτυξης που διήρκεσε από τη δεκαετία του '70 μέχρι το 2008 που στηριζόταν σε ορισμένες βασικές μεταβλητές (π.χ. δανεισμός για τη στήριξη ενός επιπέδου ζωής και ανάπτυξης) και αυτό κατέρρευσε την τριετία 2007 - 2009, υπό το βάρος της κρίσης του 2008 και την αδυναμία διαχείρισής της, τότε προφανώς αναφύονται δύο καθήκοντα για την κοινωνία και άρα για την πολιτική ηγεσία. Το πρώτο είναι να διασώσουν τον (παραμορφωμένο) ορθολογισμό του υπάρχοντος μοντέλου.

¹ Για το αίσθημα απαισιοδοξίας στην Ελληνική κοινωνία βλέπε τους σχετικούς δείκτες στο Eurobarometer 1998 - 2009 (http://ec.europa.eu/public_opinion). Για το ίδιο θέμα βλέπε στη συνέχεια (Β' Μέρος).

² Είναι χαρακτηριστικές δύο έρευνες της κοινής γνώμης (Public Issue, Φεβρουάριος 2009, Kara Research 17 και 18 Δεκεμβρίου 2008) στις οποίες οι Έλληνες πολίτες ερωτούμενοι κλήθηκαν να σχολιάσουν την κατάσταση του δημοσίου χρέους και τη γενικότερη οικονομική κατάσταση. Και στις δύο έρευνες εκφράζεται μία σαφής αναγνώριση της δύσκολης (κυρίως δημοσιονομικής) εξέλιξης, παρόλο που υπάρχουν απαντήσεις οι οποίες ορισμένες φορές συσκοτίζουν την εικόνα για τη διάθεση αντιμετώπισης των προβλημάτων.

³ Βλ. J. Nelson, *Ελευθεροτυπία*, (12/11/2009).

Το δεύτερο αφορά το βαρύτερο καθήκον να προδιαγραφεί και να οργανωθεί το καινούριο μοντέλο ανάπτυξης.

Το να μην εκτελέσει η διοίκηση της χώρας το πρώτο καθήκον της (να αποκαταστήσει τη λειτουργικότητα του «παραμορφωμένου» συστήματος), ακούγεται ως μία παράλογη προοπτική. Η αδυναμία όμως εκτέλεσης του δευτέρου καθήκοντος θα αντιμετωπιζόταν, από εμένα τουλάχιστον, με αρκετή κατανόηση για τρεις λόγους: χρειάζονται πολλές γνώσεις, πολλή τόλμη και, όπως θα φανεί και από το παρόν βιβλίο, ίσως και μία εξωπραγματική διάσταση στην ικανότητα της πολιτικής ηγεσίας. Η καλή πρόθεση αποτελεί μία δευτερεύουσα ιδιότητα. Η ανεπάρκεια στην εκτέλεση του δεύτερου καθήκοντος δημιουργεί και τη χαμένη ευκαιρία της κρίσης που συζητήσαμε παραπάνω.

Οι έννοιες μεγέθυνση και ανάπτυξη συνήθως χρησιμοποιούνται αδιακρίτως για να εκφράσουν την ίδια έννοια: την πρόοδο της ευημερίας μίας κοινωνίας και της οικονομίας της. Στην οικονομική βιβλιογραφία όμως, οι δύο έννοιες δεν έχουν το ίδιο περιεχόμενο. Με την έννοια της μεγέθυνσης συνήθως εκφράζουμε τη μεγέθυνση του κατά κεφαλήν εγχώριου προϊόντος με μία μονοδιάστατη διάθεση προσοχής στο υλικό επίπεδο διαβίωσης του ανθρώπου που ζει στις κοινωνίες αυτές. Αντιθέτως, η έννοια της ανάπτυξης αναφέρεται σε μία σειρά από χώρους που αφορούν την ποιότητα ζωής του σύγχρονου ανθρώπου (διάρκεια ζωής, εκπαίδευση και βεβαίως κατά κεφαλήν εισόδημα κλπ.).

Εκ πρώτης όψεως όλοι θα συμφωνήσουν ότι ο δεύτερος ορισμός είναι πιο ελκυστικός για όποιον ενδιαφέρεται να μελετήσει την πρόοδο του ανθρώπου και της κοινωνίας του. Όμως, η εννοιολογική έμφαση που απορρέει από τους δύο ορισμούς έχει διαφορετικό ειδικό βάρος. Η μεγέθυνση παραπέμπει περισσότερο στις συνθήκες συσσώρευσης των βασικών παραγωγικών συντελεστών (που είναι κυρίως το κεφάλαιο, η εργασία και το ανθρώπινο κεφάλαιο), ενώ η ανάπτυξη παραπέμπει στην κατάκτηση δεικτών ποιότητας ζωής που δε σχετίζονται άμεσα με τις συνθήκες βασικής συσσώρευσης. Στο παρόν βιβλίο υιοθετούμε και τις δύο έννοιες με τον τρόπο που κάθε φορά θεωρούμε ορθότερο: Έτσι θα διαπιστώσει ο αναγνώστης ότι εκτιμούμε το βασικό θεωρητικό πλαίσιο της μεγέθυνσης (συσσώρευση των βασικών συντελεστών μεγέθυνσης), αλλά δεν παραλείπουμε να αναδείξουμε την ανάγκη για μία ολοκληρωμένη θεώρηση των συνθηκών μεγέθυνσης. Από την άλλη μεριά μπορεί να διαπιστώσει κάποιος ότι μελετάται προσεκτικά η σχέση των δεικτών μεγέθυνσης και των δεικτών ανάπτυξης.

Ο πλούτος, αντιθέτως, ορίζεται με βάση ορισμένα στοιχεία συσσώρευσης αξίας: κτηματική περιουσία, μετοχές, ομολογίες, άλλα χρηματοοικονομικά εργαλεία χρέους και τα στοιχεία συσσώρευσης ανθρώπινου κεφαλαίου.

Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η έννοια της μεγέθυνσης προηγείται εννοιολογικά της ανάπτυξης και του πλούτου, δεδομένου ότι δημιουργεί τα μέσα τα οποία «επιτυχώς» διατίθενται (αλλά όχι πάντοτε) για τη βελτίωση των δεικτών που περιγράφουν την ποιότητα της ζωής του ανθρώπου. Από την άλλη μεριά, τα μέσα που αποκτούνται από τη μεγέθυνση βελτιώνουν και τον πλούτο του ατόμου ή τέλος πάντων είναι βέβαιο ότι βελτιώνουν τον πλούτο της κοινωνίας.

Άρα η μελέτη της μεγέθυνσης (της εξέλιξης του κατά κεφαλή προϊόντος) προηγείται. Συνδυάζεται με βελτίωση των συνθηκών ανάπτυξης. Η μεγέθυνση, ενδεχομένως συνδυάζεται με τη δυνατότητα αύξησης του πλούτου της κοινωνίας εκτός εάν

υπάρχουν διαρροές από το οικονομικό σύστημα. Τονίζουμε το «ενδεχομένως» διότι μία κοινωνία μπορεί να πλουτίζει και να βελτιώνει τους δείκτες ανάπτυξής της αλλά δεν είναι απαραίτητο ότι αυξάνεται και ο προσωπικός πλούτος ή και το αντίστροφο. Μπορεί να πλουτίζουν τα άτομα αλλά να πτωχεύουν οι κοινωνίες.

Σημειωτέον δε ότι όλα τα θέματα αυτά φέρουν μαζί τους τα ζητήματα κατανομής μεταξύ των μελών της κοινωνίας.

Στη συνέχεια και μετά τις παραπάνω διευκρινίσεις θα χρησιμοποιήσουμε τις δύο βασικές έννοιες μεγέθυνσης και ανάπτυξης με σχετική ελευθερία. Η χρήση τους πάντως θα φανερώσει την έμφαση που θέλουμε να αποδώσουμε κάθε φορά.

Το βιβλίο αυτό ουδεμία (άμεση ή έμμεση) χρηματοδοτική ενίσχυση είχε από τρίτες πηγές. Με τον τρόπο αυτό ο υπογράφων διατήρησε την ανεξαρτησία της σκέψης του και της γραφής του. Επέλεξε ελεύθερα τα θέματα που εκτιμούσε ότι έπρεπε να προβάλλει και ν' αναλύσει και τη μεθοδολογία για το σκοπό αυτό. Έτσι ουδέποτε αλλοτριώθηκε η απαιτούμενη ακαδημαϊκή δεοντολογία από οποιασδήποτε κατεύθυνσης και προέλευσης επιρροές και εξαρτήσεις.

Το βιβλίο ξεκίνησε να γράφεται στην αρχή του 2009 υπό την επίδραση της μεγάλης κρίσης λειτουργίας του οικονομικού συστήματος του 2008. Επρόκειτο για τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση που είχαμε ζήσει μέχρι εκείνη τη στιγμή στη ζωή μας¹. Υπό την επίδραση ενός ζοφερού ειδησεογραφικού περιβάλλοντος, κάθε μέρα βομβαρδιζόμαστε για ένα μακρύ χρονικό διάστημα με κάθε φύσης αρνητικά πληροφοριακά μηνύματα.

Έτσι άρχισαν να τίθενται απλά, κρίσιμα ερωτήματα που απαιτούσαν πειστικές απαντήσεις. Οι απαντήσεις της μορφής «η Ελληνική οικονομία είναι υπερχρεωμένη» ή «οι Έλληνες φοροδιαφεύγουν» δεν μπορεί παρά να είναι ταυτολογικές θεωρήσεις του ίδιου ερωτήματος για τη φύση της κρίσης. Διότι αυτό που συμβαίνει σήμερα δεν είναι δυνατόν από τη μία πλευρά να είναι ένα φαινόμενο με ιστορικότητα δεκαετιών και από την άλλη να το επικαλούμαστε ως ερμηνεία της παρούσας κατάστασης. Με άλλα λόγια μία κοινωνία δεν κάνει επί δεκαετίες το ίδιο «λάθος». Υπάρχουν πραγματικές δυνάμεις που δημιουργούν την πραγματικότητα. Αυτές πρέπει να κατανοήσουμε. Επίσης οι απαντήσεις που εξητούντο δεν ήταν δυνατόν να επικαλούνται επιστημονικές αιτιολογήσεις (όσο και αν ήταν προϊόν τους) για να πιστοποιηθεί η αξία τους, αλλά θα πρέπει από μόνες τους να πείθουν τον απλό αποδέκτη για την αξιοπιστία τους. Η αποστολή του κοινωνικού επιστήμονα είναι πάνω από όλα η κατανόηση των βασικών συνιστωσών διαμόρφωσης της οικονομικής και κοινωνικής καθημερινότητας.

Όμως σε κάθε κατανόηση της εξέλιξης της ζωής, σε κάθε ακριβή περιγραφή και αποτύπωση της μέχρι τώρα πορείας ενός κοινωνικού φαινομένου, αντιστοιχούν πολλαπλές μελλοντικές εξελίξεις. Η επιλογή της πλέον πιθανής εξέλιξης, πάνω από όλα είναι προϊόν γνώσης και αίσθησης της εξέλιξης. Γνώση της ιστορίας, της εξέλιξης και των αντιδράσεων των ανθρώπων. Η αίσθηση του περιβάλλοντος είναι προϊόν της αναλυτικής και συνθετικής ικανότητας του ανθρώπινου μυαλού.

Στις συζητήσεις που είχαμε με έναν πολύ καλό μου φίλο, πολιτικό, μας είχε απασχολήσει επανειλημμένως το ζήτημα των κριτηρίων των αποφάσεων στην πολιτική και την οικονομική πολιτική. Ποιο θα πρέπει να είναι το ηθικό (άρα και πολιτικό) κρι-

¹ Π.Ε. Πετράκης «Η μεγαλύτερη κρίση των τελευταίων 100 ετών», 17 Σεπτεμβρίου 2008, Εφ. ΚΕΡ-ΔΟΣ

τήριο της πορείας των πραγμάτων (άρα και της επιλογής των θεμάτων για ανάλυση, μεθοδολογία, κλπ.). Η απάντηση που μας έρχεται αβίαστα στο μυαλό, έχει δύο πάντοτε διαστάσεις: το μέλλον των παιδιών μας και το επίπεδο διαβίωσης (άρα και τα επίπεδα αυτοσεβασμού) του διπλανού μας ανθρώπου. Και επειδή οι «έχοντες» έχουν καλό επίπεδο διαβίωσης (και αυτοσεβασμό) η ματιά μας πέφτει στους πιο αδύναμους. Αυτούς όλους που μας έχουν ανάγκη να τους σκεφτούμε. Άρα το τελικό κριτήριο των αποφάσεων μας φαίνεται να είναι η πορεία της ζωής του ανθρώπου και μάλιστα του σημερινού και μελλοντικού ανθρώπου. Η δικαίωση δηλαδή των αποφάσεων της πολιτικής άρα και της οικονομικής πολιτικής συνδέεται με τον άνθρωπο και μάλιστα στη μελλοντική του υπόσταση. Για να μπορέσει όμως να γίνει αυτό θα πρέπει τα προς ανάλυση ζητήματα να τεθούν με τέτοιο τρόπο ώστε οι απαντήσεις να οδηγούν στην παραγωγή πολιτικών. Έτσι, διαμορφώνεται το δεύτερο κριτήριο επιλογής των θεμάτων και της μεθοδολογίας μελέτης τους: η δυνατότητα επίλυσης προβλημάτων πολιτικής.

Την Ελληνική οικονομία και κοινωνία δε θα πρέπει όμως να την αντιμετωπίζουμε ως ένα ακριβές χωροταξικό σύνολο με ιδιότητες αντικειμένου εργαστηρίου έρευνας. Θα πρέπει περισσότερο να την αντιμετωπίζουμε ως το χώρο στον οποίο ζούμε και μας προσφέρει συγκεκριμένη ποιότητα ζωής. Με άλλα λόγια, ο ερευνητής είναι αναπόσπαστο μέρος του αντικειμένου που ερευνά. Συνεπώς, η θέση ερευνητή - αντικειμένου έρευνας χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλό αίσθημα ευθύνης.

Για το χώρο αυτό ισχύουν βέβαια συγκεκριμένες μετρήσεις, αλλά συγχρόνως εξελίσσονται δυνάμεις που διαμορφώνουν την παρούσα και τη μελλοντική του κατάσταση. Η κατανόηση της εξέλιξης αυτής επιτυγχάνεται σε τρεις διαφορετικές διαστάσεις: (α) τη διαρθρωτική, που καλύπτει τα χαρακτηριστικά της σημερινής κατάστασης, (β) τη διαχρονική, που καλύπτει τα χαρακτηριστικά της χρονικής μεταβολής και τέλος (γ) τη συγκριτική με παρεμφερείς οικονομικούς οργανισμούς. Οι οργανισμοί αυτοί έχουν είτε ομοειδή διάσταση, δηλαδή προέρχονται από οικονομίες με παρόμοια χαρακτηριστικά (Ν.Α. Ευρώπη) είτε προέρχονται από οικονομίες - στόχους (Βορειοευρωπαϊκές χώρες). Γι' αυτό και όλες οι ερευνητικές παρατηρήσεις θα γίνονται με βάση αυτή τη συγκριτική μεθοδολογία εστιάζοντας κυρίως στη σημερινή εικόνα των γεγονότων. Με άλλα λόγια η ιστορική διάσταση μας ενδιαφέρει στο βαθμό που αποκαλύπτει ενεργές σημερινές δυνάμεις διαμόρφωσης της πραγματικότητας.

Ποτέ δεν είχε φανταστεί ο υπογράφων ότι η οργάνωση όλου του προγράμματος έρευνας (από πλευράς θεματολογίας) θα ήταν τόσο δύσκολο ζήτημα. Ίσως από τις σημαντικότερες προσφορές της εργασίας αυτής στον αναγνώστη να είναι η ίδια η μεθοδολογία μελέτης του αντικειμένου. Ως μεθοδολογία εδώ ορίζουμε κυρίως την προτεραιότητα με την οποία θίγουμε τα ζητήματα που μελετάμε και την έκταση την οποία επιλέγουμε να δώσουμε σε καθένα από τα θέματα αυτά. Σημειωτέον δε ότι η μεθοδολογία αυτή θα γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητή όσο εξελίσσεται η ίδια η μελέτη, ιδίως μετά το πρώτο κεφάλαιο. Έτσι, το παρόν βιβλίο σε συνολικό επίπεδο, υιοθετεί την αντίληψη ότι η μελέτη της μεγέθυνσης και της ανάπτυξης διέρχεται μέσα από τις συνθήκες διερεύνησης των συνθηκών συσσώρευσης των βασικών παραγωγικών συντελεστών (κεφαλαίου, εργασίας, ανθρώπινου κεφαλαίου, τεχνολογίας) της επίδρασης ορισμένων εξωγενών μεταβλητών (γεωγραφίας, στρατηγικών σχέσεων, κλπ.) και με βάση τις επιρροές που ασκούνται από το πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Το Α΄ Μέρος διακρίνεται σε τρεις ενότητες: Η πρώτη αναφέρεται στο μεταβαλ-

λόμενο κόσμο και την ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας. Η δεύτερη αναφέρεται στη μεγέθυνση της Ελληνικής οικονομίας. Τέλος η τρίτη αναφέρεται στο ανθρώπινο κεφάλαιο και την καινοτομία.

Το Β΄ Μέρος διακρίνεται σε τέσσερις ενότητες: Η πρώτη αναφέρεται στο πολιτισμικό υπόβαθρο της μεγέθυνσης. Η δεύτερη στους πολιτικούς θεσμούς, η τρίτη στους οικονομικούς θεσμούς και η τέταρτη στη διανομή των πόρων και στα κίνητρα ως κινητήρια δύναμη της οικονομίας.

Αποτελεί βασική επιλογή του υπευθύνου του ερευνητικού προγράμματος να οργανώνονται τα κεφάλαια (και κατ' επέκταση οι ενότητες) με τέτοιο τρόπο ώστε να προβάλλονται ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου που μελετάται με δύο κριτήρια:

- α) ποια είναι τα σημεία που υποδηλώνουν ενεργές σήμερα δυνάμεις για τη διαμόρφωση της σημερινής πραγματικότητας, και
- β) ποια σημεία προσοχής θα έχουν επικαιρότητα στο μέλλον.

Η μελέτη της μεγέθυνσης και της ανάπτυξης της Ελληνικής οικονομίας αποτελεί ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα μελέτης η ευθύνη του οποίου ανήκει στον υπογράφο, ο οποίος ενεργοποίησε για το σκοπό αυτό μία ιδιαίτερα αξιόλογη ομάδα επιστημόνων. Ο υπογράφων έθεσε τα ερωτήματα, τα ειδικότερα θέματα προς μελέτη, την προτεραιότητά τους και την έκταση που έπρεπε να καταλάβουν. Εξήγαγε τα συμπεράσματα και επισήμαινε τα σημεία κλειδιά στα οποία πρέπει να εστιαστεί η προσοχή της ανάλυσης. Για όλο το υλικό και τα κεφάλαια, η ευθύνη του υπογράφοντα είναι απόλυτη όσον αφορά τη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε, τη θεματολογική προτεραιότητα ανάπτυξης του, τα συμπεράσματά του και την επιλογή των κρίσιμων σημείων. Γι' αυτό και η ευθύνη για οποιοδήποτε θετικό ή αρνητικό σχόλιο για την εργασία αυτή (λάθη ή παραλήψεις) ανήκει μόνο στον υπογράφο.

Οι παρακάτω συνεργάτες συνέβαλαν στο έργο: Η κα Κ. Ανομίτρη με συνέδραμε διοικητικά, σε όλη τη διάρκεια του έργου. Τέσσερις στενοί συνεργάτες μου, η Μ.- Σ. Κατσαίτη, ο Π. Κωστής, ο Χ. Μπασδέκης και ο Κ. Στρατής είχαν διάχυτη επιστημονική συμβολή σε όλο το έργο. Παρουσιάζοντας τους υπόλοιπους συνεργάτες σημειώνω τον Γ. Αθανασίου, ο οποίος συνέβαλε στο 5ο Κεφάλαιο. Ο Κ. Ελευθερίου ανέπτυξε το 6ο Κεφάλαιο. Οι Κ. Θανάσκος, Δ. Βαλσαμής και Ε. Φουρτουνέλης συνέβαλαν στο 3ο και στο 20ο Κεφάλαιο. Η Μ. Ιωακειμίδου και ο Ι. Καραγιάννης ανέπτυξαν το 14ο Κεφάλαιο και η Β. Μυλώνη συνέβαλε στο 13ο Κεφάλαιο. Η Δ. Κωνσταντακοπούλου συνέβαλε στο 24ο. Ο Ι. Καραγιάννης συνέβαλε στο 16ο και 17ο Κεφάλαιο. Στο 19ο Κεφάλαιο συνέβαλε ο Δ. Πέτσιος. Το 7ο Κεφάλαιο ανέπτυξε ο Ι. Κατσίκης και το 10ο η Μ. Καθαράκη. Στο 11ο Κεφάλαιο συνέβαλε ο Α. Χριστόπουλος. Τέλος, ο Ι. Κικής συνέβαλε στο 19ο Κεφάλαιο όπως και ο Δ. Βαλσαμής. Η τελική ευθύνη παρουσίασης των μερών αυτών, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ανήκει στον υπογράφο.

Ένα σημαντικό μεθοδολογικό ζήτημα που μας απασχόλησε αφορά την έκταση του ερευνητικού προγράμματος και την απαραίτητη διεπιστημονικότητά του. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ανάπτυξη του ενεπλάκησαν τέσσερις επιστημονικές συνιστώσες: τα οικονομικά, τα ζητήματα διοίκησης, οι πολιτικές επιστήμες και η κοινωνική ψυχολογία. Ένα από τα βασικά προβλήματα σήμερα στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών είναι η αποσπασματική αντιμετώπιση των βασικών θεμάτων που τις απασχολούν. Στις κοινωνικές επιστήμες με βάση τις ανάγκες μίας σε βάθος ανάλυσης των

γενεσιουργών αιτιών του ζητήματος που μελετάται και με βάση την ανάγκη παραγωγής νέας γνώσης για την επίλυση των θεμάτων που αναφέρονται έχει προωθηθεί η εξαιρετική εξειδίκευση της επιστημονικής έρευνας κυρίως στα πλαίσια του νεοκλασικού υπόβαθρου οικονομικής ανάλυσης. Έτσι, όμως, έχει χαθεί σε σημαντικό βαθμό η δυνατότητα της πολιτικής οικονομίας να μελετάει το οικονομικό ζήτημα της κοινωνίας των ανθρώπων, δηλαδή ουσιαστικά απωλέσθη στην πορεία των πραγμάτων η ίδια η προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας. Αυτό όμως δεν είναι μόνο μία μεθοδολογική απώλεια. Έχει επιπτώσεις στο ιδεολογικό πεδίο, στην οργάνωση των συμφερόντων και τελικώς στη διανομή της παραγόμενης αξίας στην κοινωνία.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι πιέσεις που ασκούνται στους ερευνητές -μέσω της επικρατούσας μεθοδολογικής οργάνωσης ή μέσω της δυνατότητας χρηματοδότησης ή μέσω της δυνατότητας δημοσίευσης των ερευνητικών αποτελεσμάτων τους- σε μεγάλο βαθμό έχουν διαμορφώσει ένα «αποστειρωμένο» από τις κοινωνικές του προεκτάσεις ερευνητικό περιβάλλον με συμπεράσματα να έχουν μόνο ειδική εφαρμογή αφήνοντας την ολοκληρωμένη σύνθεση εκτός επιστημονικής ανάλυσης.

Ο υπογράφων είχε πλήρη συνείδηση των προβλημάτων αυτών έτσι ώστε δε δίστασε να επεκτείνει την ανάλυσή του όσο ήταν επιβεβλημένο με σκοπό την απόκτηση ολοκληρωμένων και συνολικών εικόνων για τα ζητήματα της μεγέθυνσης και της ανάπτυξης. Επανασυντίθεται, δηλαδή, εδώ μία προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας, με επίκεντρο τη μεγέθυνση και την ανάπτυξη, αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα συμπλήρωσης της βασικής μεθοδολογίας με εργαλεία που προέρχονται από την πολιτική επιστήμη, την κοινωνιολογία, την κοινωνική ψυχολογία, την οργανωσιακή διοίκηση, κλπ. Αυτή η διαδικασία είχε βέβαια τα όριά της στην ανθρώπινη δυνατότητα συνολικών συλλήψεων, στο χρόνο και στους πόρους που ήταν διαθέσιμοι.

Ένα συνεχές ερώτημα που τίθεται αφορά το κοινό στο οποίο απευθύνεται το παρόν βιβλίο. Σκοπός του υπογράφοντα ήταν από την αρχή να αναλύσει με ευθυκρισία βασικά ερωτήματα της μεγέθυνσης και ανάπτυξης της Ελληνικής οικονομίας με έναν απλό τρόπο.

Η απλότητα στην απάντηση, οποιοδήποτε σοβαρού ερωτήματος, απαιτεί πάντοτε σε βάθος γνώση και εξαιρετική αναλυτική, συνθετική και προπαντός αφαιρετική σκέψη και ανάλυση. Συνεπώς, η φιλοδοξία να δοθούν με απλότητα απαντήσεις δεν ήταν ένας ταπεινός στόχος. Στην πορεία συγγραφής του έργου, διαπιστώσαμε ότι ασχολούμαστε με θέματα τα οποία ενδεχομένως ήταν αρκετά απλά στη σύλληψή τους (άρα και εύκολα θα μπορούσαν να γίνουν κατανοητά), αλλά ήταν και κρίσιμα για την κοινωνία και τους ενδιαφερομένους. Όταν όμως η επίλυση ενός ερωτήματος διαμορφώνει νέους συσχετισμούς και επανατοποθετεί αξίες και λύσεις είναι αρκετά πιθανόν αντί να προκαλέσει την επιβαλλόμενη κριτική στην προτεινόμενη λύση, να προσελκύσει μεθοδολογικές κριτικές αντιρρήσεις με μοναδικό σκοπό τη μείωση της αξίας του συμπεράσματος. Εντέλει καταλήξαμε ότι όσο πιο απλά είναι τα ερωτήματα και όσο πιο κρίσιμες οι απαντήσεις τόσο πιο προσεκτική και μεθοδολογικά πλήρης πρέπει να είναι η ερευνητική διαδικασία. Για το λόγο αυτό προκρίναμε ότι το επίπεδο ανάλυσης πρέπει να διατηρηθεί σε ένα επιβαλλόμενο επίπεδο αυστηρότητας.

Το 2010 είναι ένα οριακό έτος για την Ελληνική οικονομία και οι εξελίξεις είναι καταγιστικές. Συνεπώς προκύπτει ένα θέμα συνεχούς επικαιροποίησης της ύλης του παρόντος βιβλίου το οποίο άρχισε να γράφεται το 2009. Υπήρχαν δύο επιλογές για

τον συγγραφέα: είτε να επικαιροποιεί συνεχώς το κείμενό του το οποίο είχε πάρει μία σχετικά οριστική μορφή τον Σεπτέμβριο του 2009 (τον Οκτώβριο του 2009 κυκλοφόρησε το βιβλίο ως προδημοσίευση), είτε να συμπληρωθεί στο τέλος του βιβλίου ένα παράρτημα στο οποίο να περιγράφεται η εξέλιξη της οικονομικής κρίσης από τον Οκτώβριο του 2009 έως τον Μάιο του 2010. Προτιμήθηκε η δεύτερη λύση διότι παρουσιάζει ένα πολύ σημαντικό συγκεκριμένο πλεονέκτημα. Ο αναγνώστης όχι μόνο γίνεται ενήμερος των οικονομικών εξελίξεων μέχρι τη στιγμή έκδοσης του βιβλίου (Μάιος 2010) αλλά είναι σε θέση να παρακολουθήσει και την εξέλιξη των πραγμάτων των πολύ σημαντικών γεγονότων που συνέβησαν στην Ελληνική οικονομία κατά την περίοδο αυτή. Όπως θα διαπιστωθεί από τον αναγνώστη αυτή η δυνατότητα επιτρέπει, να αξιολογηθεί πολύ καλύτερα η δυναμική εξέλιξη της κρίσης του 2010 όπως διαμορφώθηκε μέχρι τον Μάιο του 2010 έτσι ώστε να προσεγγιστεί και ο τρόπος με τον οποίο ελήφθησαν οι σχετικές αποφάσεις. Παράλληλα δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να αναπτυχθεί η κριτική του γνώση και στάση απέναντι στις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις που άρχισαν να υλοποιούνται στην Ελληνική οικονομία μετά τον Δεκέμβριο του 2009. Οι ρυθμίσεις αυτές επέλυαν προβλήματα που είχαν επισημανθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή; Ο αναγνώστης θα είναι καλύτερα κατατοπισμένος για να απαντήσει σε παρόμοιες ερωτήσεις μετά την ανάγνωση του παρόντος βιβλίου.

Π.Ε. Πετράκης
Μάιος 2010

Στο διαδικτυακό τόπο «<http://www.quaestor.gr>» οι αναγνώστες (και οι μη αναγνώστες) του βιβλίου αυτού μπορούν να επικοινωνούν με το συγγραφέα και την ερευνητική του ομάδα με σκοπό τη διατύπωση σκέψεων και προτάσεων που σχετίζονται με το παρόν βιβλίο. Επώνυμως οι σκέψεις και οι προτάσεις αυτές μπορούν ν' αποτελέσουν υλικό για τη διαμόρφωση ενός επόμενου βιβλίου. Η ευθύνη για τη λειτουργία της όλης διαδικασίας ανήκει στο συγγραφέα. Στον ίδιο διαδικτυακό τόπο είναι διαθέσιμη και η βιβλιογραφία του παρόντος βιβλίου, όπως επίσης ευρετήριο όρων, συγγραφέων, πηγών, πινάκων και διαγραμμάτων.